

KE VZTAHU MEZI LINGVISTICKÝM A LOGICKÝM BĀDÁNĪM V SYNTAXI

PETR SGALL (Praha)

Vztah mezi jazykem a myšlením je nutno řešit na hlubším základě — pouhým filosofickým přístupem sotva dojdeme k pevným výsledkům. Je třeba využít logiky, která jako věda o myšlení k jistým výsledkům dospěla; vadí ovšem rozdíl mezi chápáním „syntaktických vztahů“ v logice a v mluvnicku. Nové práce se snaží tento rozdíl překlenout, podnětná je zvl. práce Revzinova. Umožňuje rozlišit v plánu syntaktickém čtyři větné členy: subjekt, predikát, nutné doplnění (zpravidla objekt) a determinující člen, který není nutným doplněním (další dělení je dáno spojením s jinými hledisky). Toto dělení je čistě formální; i subjekt lze od predikátu odlišit formálně tak, že je to člen, který u sebe nemívá nutné doplnění. Tyto 4 členy odpovídají jednotkám významového členění výpovědi: činitel, děj, zasažený předmět, volnější určení. Je tedy spojení mezi formálně syntaktickou a významovou výstavbou, ale je složité. V jednočlenných větách je místo subjektu a predikátu jen jeden člen.

Tato analýza platí pro jazyky slovanské i pro četné jazyky jiné. Je účelné hledat jistý jednotný základ všech jazyků, tj. podmínky nutné k tomu, aby jazyk mohl plnit své funkce; na tom by bylo možno budovat obecnou teorii syntaxe; to obecné a společné ve všech jazycích bude mít také nejtěsnější vztah k myšlení.

KE VZTAHU JAZYKA A MYŠLENÍ V SYNTAXI

PAVEL TROST (Praha)

Je přirozené, že na konferenci o historické syntaxi přichází na přetřes otázka vztahů mezi jazykem a myšlením. Jako blízký, ne-li laciný výklad historických změn v syntaxi se nabízí jejich výklad vývojem myšlení.

Dříve měla jazykověda všeobecně snahu vykládat hláskové změny fyziologicky a gramatické změny psychologicky. Pokud jde o hláskové změny, víme dnes všichni, že fyziologický „výklad“ je zásadně pochybený. Anatomie a fyziologie mluvidel je stejná pro příslušníky různých jazyků, ale různé jazyky podléhají různým hláskoslovným změnám. Jak tedy máme historické změny hláskovné vykládat? Pokusy vosslerovců i hláskové jevy vykládat „duchem národa“ nebo „duchem doby“ už dávno zapadly. Odmítáme-li dnes fyziologický a „duchovnědný“ výklad hláskových změn, nepokládáme tyto změny za náhodné. Je-li snad náhodná jednotlivá změna,

není náhodné, jaké změny jsou s ní souběžné nebo následují po ní. Současná jazykověda odhaluje souvislosti hláskových jevů ve vývoji jazyků. Klíčem pro vědecký výklad historických změn hláskových se stal koncept hláskového systému.

Pokud jde o syntaktické jevy, je tendence vykládat je psychologicky nebo spíše vývojem myšlení ještě dosti rozšířena. I na této konferenci byly některé výklady nesený „idejkou“, že vývoj souvětí přímo odráží vývoj myšlení: složitá souvětí odpovídají vyššímu nebo složitějšímu myšlení. Ale složitá souvětí není přece možno brát vážně za příznak složitého myšlení. Složitá myšlení může „probíhat“ i mimo humanistické periody.

Souvětí v indoevropských jazycích, jak už bylo na této konferenci konstatováno, nevznikají jen záměnou hypotaxe za parataxi, nýbrž zejména záměnou participiálních a infinitivních vazeb vedlejšími větami. Nahrazování participiálních vazeb vedlejšími větami probíhá dodnes v archaické litevštině; dnes jsou některé participiální vazby hodnoceny jako příznak „venkovského jazyka“ (např. *džiaugiuos ji gavęs* „těším se, že jsem ho dostal“, v „městském jazyce“ *džiaugiuos, kad ji gavau*, nebo *nesigailiu arklį prikęs* „nelituji, že jsem koupil koně“, v „městském jazyce“ *nesigailiu, kad arklį pirkau*). Ale protichůdný vývoj, totiž nahrazování vedlejších vět participiálními a infinitivními „kondenzátory“ charakterizuje např. moderní angličtinu. Tento vývoj byl v poslední době prof. Vachkem všestranně osvětlen jazykově typologicky.

K VÝKLADU SYNTAKTICKÝCH ZMĚN

VLADIMÍR SKALIČKA (Praha)

Prof. Skalička varoval před upřílišněnou snahou zařadit všechny syntaktické změny do pragmatické posloupnosti, vše vysvětlit — taková dokonalá stavba, v níž by vše vyhovovalo, by se asi neshodovala se skutečností. I tak velký jazykovědec jako J. Zubatý někdy chyboval aspoň v tom, když označoval posloupnost některých jevů slovíčky „ještě“ a „již“. Dále V. Skalička upozornil, že nelze budovat obecné závěry o jazykovém vývoji jen na základě slovanského materiálu — velmi důležité je srovnání v jiných jazycích indoevropskými i neindoevropskými.

Pokus o „pragmatickou historii“ se projevuje např. při výkladu vývoje participií. Je však třeba říci, že neplatí obecně nějaká historická posloupnost, podle níž by byla participia starší než vedlejší věty nebo naopak. V evropských jazycích participia většinou ustupovala nebo zanikala; velmi výrazný je tento proces např. ve finštině, kde se na místo čistě participiálního vyjadřování šíří vedlejší věty. Ale na druhé straně v moderních jazycích západoevropských, zejména v angličtině, se participiální a vůbec jmenné vyjadřování rozvíjí a šíří jako prostředek syntaktické kondenzace. A také v moderních jazycích slovanských a v češtině je situace složitá: v určitých obdobích se užívání participiálních vazeb ožívuje, v jiných zase omezuje. Koexistence jmenných vazeb a vedlejších vět umožňuje složitou diferenciaci kondenzovaného a méně kondenzovaného vyjádření.

K otázce poměru jazyka a myšlení prof. Skalička dodal, že již bylo správně kritizováno jednostranné vysvětlování syntaktických změn z vývoje myšlení. Při historických výkladech je to snadné, protože myšlení v minulosti poznáváme jen z jazykových projevů, a jiný prostředek